

OLIIY TA'LIM TALABALARIDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK USULLARI

Hakimova Shahrinoz Fazliddin qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

shahrinozhakimova2@gmail.com

Ilmiy rahbar: B. M. Uktamovna

ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ

АННОТАЦИЯ:

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received:16.10.2026

Revised: 17.10.2026

Accepted:18.10.2026

КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:

tanqidiy fikrlash, oliy
ta'lim, pedagogik asoslar,
mustaqil fikrlash,
muammoli ta'lim, interfaol
ta'lim metodlari, talabalar..

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassalari talabalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning muhim ahamiyat kasb etgan pedagogik omillari yoritiladi. Tanqidiy fikrlash - bu oliy ta'lim talabalar uchun ko'proq e'tibor qaratishi kerak bo'lgan narsa. Maqolada uning aslida nima ekanligi va butun o'quv jarayonida qanchalik muhimligi haqida so'z boradi. Ushbu ko'nikmani rivojlantirishning samarali usullari ham ko'rib chiqiladi..

Kirish: Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta'lim tizimining bosh vazifasi talabalarga tayyor bilimni berish emas, aksincha, ularni mustaqil fikrlashga, axborotni tahlil qilishga o'rgatishdan iboratdir. O'zbekiston oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida mustaqil ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va sifat nazorati shunchaki rasmiy talablar emas, balki talabalarni zamonaviy mehnat bozori raqobatiga tayyorlashning asosiy mexanizmlari hisoblanadi.⁴⁴ Shu nuqtayi nazardan tanqidiy fikrlash talabaning faqat intellektual yutug'i emas, balki uning kasbiy mas'uliyati va qaror sifati bilan bog'liq tayanch kompetensiyadir; bu yo'nalish OECD Learning Compass 2030 konsepsiyasida ham qo'llab-quvvatlanadi.⁴⁵

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

⁴⁵ OECD. OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. - Paris: OECD, 2019

Bugungi kunda mehnat bozorida nafaqat yetarli bilimga ega, balki turli vaziyatlarga tez moslasha oladigan, muammolarga mustaqil yechim topadigan va yangicha fikrlay oladigan mutaxassislariga ehtiyoj ortib bormoqda. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalarida talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki zamonaviy mutaxassis o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llash bilan birga, har bir vaziyatni tahlil qilishi, to'g'ri xulosa chiqarishi va asoslangan qarorlar qabul qilishi ham zarur.

Tanqidiy fikrlash insonning ma'lumotlarni shunchaki yodlab olishi yoki tayyor fikrlarni qabul qilishi bilan cheklanmaydi. U olingan axborotni chuqur tahlil qilish, uning ishonchliligini tekshirish, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash va dalillarga tayangan holda xulosa chiqarishni o'z ichiga oladi. Shu bois oliy ta'lim jarayonida talabalarga faqat nazariy bilim berishning o'zi yetarli emas. Ularni mustaqil izlanishga, savol berishga, o'z fikrini erkin ifodalashga va muammolarga turli tomondan yondashishga o'rgatish ham muhimdir. Buning uchun an'anaviy ta'lim usullarini talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydigan interfaol metodlar bilan uyg'unlashtirish, muammoli vaziyatlar yaratish va mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini shakllantirish lozim.

Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muammoli ta'lim usulidan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuvda o'qituvchi talabalarga tayyor javoblarni berishdan ko'ra, ularni mustaqil izlanish va fikrlashga undaydigan vaziyatlarni yaratadi. Talabalar muammoning sabablarini aniqlashga, mavjud ma'lumotlarni o'rganishga va turli yechimlarni o'zaro taqqoslashga harakat qiladilar. Masalan, universitetda talabalar faolligini oshirish masalasi ko'tarilganda, ular bunga ta'sir qiluvchi omillarni muhokama qilib, o'z qarashlari va dalillariga asoslangan takliflarni ilgari surishlari mumkin. Bunday jarayon talabalarga muammolarga chuqurroq yondashish, mustaqil xulosa chiqarish va o'z qarorlarini asoslashni o'rgatadi.

Talabalarning fikrlash doirasini kengaytirishda munozara va debatlar ham samarali usullardan hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar davomida talabalar bir masala yuzasidan turlicha fikrlar mavjudligini anglaydilar, o'z nuqtayi nazarlarini tushuntirishga va ularni aniq dalillar bilan mustahkamlashga intiladilar. Shu bilan birga, boshqalarning fikrlarini tinglash va ularning dalillarini tahlil qilish orqali o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqish imkoniga ega bo'ladilar. Munozaraning asosiy maqsadi kimningdir fikrini noto'g'ri deb ko'rsatish emas, balki masalani turli tomondan o'rganish va eng asosli xulosaga kelishdir. Natijada talabalar nafaqat tanqidiy fikrlash, balki o'zaro hurmat, muloqot va fikrlarni asosli ifodalash ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Nazariy jihatdan tanqidiy fikrlash insonning bilim olish va axborotni anglash jarayoni bilan uzviy bog'liq. U mavjud ma'lumotlarni shunchaki qabul qilish bilan cheklanmay, ularni tahlil qilish, ishonchliligini tekshirish, turli qarashlarni o'zaro solishtirish va mustaqil xulosaga

kelishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu masala pedagogika, psixologiya va ta'lim metodikasi sohalarida muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabalarda tanqidiy fikrlashning shakllanishi ularning bilim darajasigagina emas, balki mustaqil izlanishga qiziqishi, muammolarga qanday yondashishi va o'z fikrini dalillar bilan tushuntira olishiga ham bog'liq.

Amerikalik faylasuf va pedagog John Dewey How We Think asarida reflektiv fikrlash masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Uning fikrlariga ko'ra, inson muammoli yoki noaniq vaziyatga duch kelganda, uni tushunishga harakat qiladi, turli fikrlarni tekshiradi va tegishli dalillarni izlaydi. Bu jarayon masalaning mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Mazkur yondashuv oliy ta'limda ham muhimdir, chunki talabalar tayyor ma'lumotlarni yodlab olish bilan cheklanmasdan, ularning mazmunini tushunishi, mustaqil tahlil qilishi va o'z qarashlarini shakllantirishi zarur.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda talabaning ta'lim jarayonidagi faolligi ham katta ahamiyatga ega. Talaba faqat o'qituvchi bergan ma'lumotlarni o'zlashtiruvchi emas, balki yangi bilimlarni izlaydigan, ularni tahlil qiladigan va amaliy vaziyatlarda qo'llay oladigan faol ishtirokchi bo'lishi kerak. Bunga erishishda muammoli ta'lim, munozara, keys-stadi, loyiha ishlari va hamkorlikda o'qitish kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar talabalarga muayyan masalani turli nuqtayi nazardan ko'rib chiqish, bir nechta yechimni taqqoslash va o'z fikrlarini asosli dalillar bilan ifodalash imkonini beradi.

Bundan tashqari, tanqidiy fikrlashning shakllanishida refleksiya, ya'ni insonning o'z fikrlari va faoliyatiga qayta nazar tashlab, ularni tahlil qilishi ham muhim o'rin tutadi. Talaba chiqargan xulosalarini qayta ko'rib chiqib, ularning qaysi dalillarga asoslanganini va qanday jihatlarni takomillashtirish mumkinligini aniqlaydi. Natijada u o'z fikrlash jarayonini yaxshiroq tushunib, kelgusida yanada asosli qarorlar qabul qilishga o'rganadi. Shu sababli o'qituvchi topshiriqlarni bajarish bilan bir qatorda, talabalarni o'z ishlarini baholashga, kamchiliklarini aniqlashga va ulardan xulosa chiqarishga ham yo'naltirishi lozim.

Umuman olganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabaning mustaqil izlanishi, ma'lumotlarni tahlil qilishi, o'z fikrlarini qayta ko'rib chiqishi va dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishi bilan bog'liq. John Dewey, Robert Ennis va Peter Facione tomonidan ilgari surilgan qarashlar ushbu ko'nikmaning mazmunini tushunish hamda uni ta'lim jarayonida rivojlantirish yo'llarini belgilashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning yondashuvlarini zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirish talabalarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va intellektual salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa: Bugungi kunda oliy ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biri talabalarni mustaqil fikrlaydigan, ma'lumotlarni tahlil qila oladigan va o'z qarashlarini asoslab bera oladigan mutaxassislar sifatida tayyorlashdir. Bunday natijaga erishishda tanqidiy fikrlash alohida ahamiyatga ega. Chunki talaba faqat bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmasdan, ularni tushunishi, turli manbalardagi ma'lumotlarni taqqoslashi va muayyan

vaziyatlarda to'g'ri xulosa chiqarishni ham o'rganishi kerak. Bu ko'nikmalar uning kelajakdagi kasbiy faoliyatida duch keladigan muammolarni hal qilishiga ham yordam beradi.

Mavzuni nazariy jihatdan o'rganish shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash talabani mustaqil izlanishi, o'z fikrlarini tahlil qilishi va dalillarga tayangan holda xulosa chiqarishi orqali shakllanadi. John Dewey, Robert Ennis va Peter Facione qarashlari ushbu jarayonning mazmunini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, muammoli ta'lim, munozara, debat, keys-stadi va loyiha ishlari kabi metodlar talabalarga o'z fikrlarini sinab ko'rish, boshqa qarashlarni o'rganish va turli yechimlarni solishtirish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchining yondashuvi ham katta rol o'ynaydi. Talabaga tayyor javobni berishdan ko'ra, uni mustaqil izlanishga undash, savollar orqali fikrlashga yo'naltirish va o'z xulosalarini asoslashga o'rgatish muhimdir. Shu bilan birga, talabalar o'z fikrlarini erkin ifodalay oladigan, xatolaridan saboq chiqaradigan va turli nuqtayi nazarlarni hurmat qiladigan ta'lim muhitini yaratish zarur.

Shu sababli oliy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan usullarni dars jarayoniga izchil kiritish va ulardan o'quv maqsadlariga mos ravishda foydalanish lozim. Talabalarga mustaqil ishlash, muammolarni tahlil qilish va o'z faoliyatini baholash imkoniyatining berilishi bu borada muhim qadam hisoblanadi. Umuman olganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga e'tibor qaratish talabalarning nafaqat bilimini mustahkamlashga, balki hayotiy va kasbiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, o'z fikrini dalillar bilan ifodalaydigan mutaxassislar bo'lib yetishishiga ham zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.
2. OECD. OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. - Paris: OECD, 2019
3. <https://lex.uz/docs/-4545884>
4. www.in-academy.uz
5. Dewey, J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. — Boston: D. C. Heath and Company, 1933.
6. Nasimova, Z. I. OLIY TA'LIM TALABALARIDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK OMILLARI / Z. I. Nasimova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. 2026.- T. 9, No 1.-B. 258-261.
7. <https://globalconfcenter.uz>
8. <https://www.researchgate.net>